

שאל ועמלק - תגובה

תודתי למערכת 'מגדים' על שאפשרה לי להגיב בשנית, ואציע הערותי כסדר תגובת ר' יואל, אחת לאחת.

א. אין במאמרי ולו מלה אחת על היקף הכאת עמלק בידי שאול. הימצאות גדודי עמלק לאחר מלחמת שאול בעמלק (שמו"א, כ"ז, ח; שם, ל') היא עדות ברורה לאי השלמת המחיה. לא נדרשתי כלל לשאלה עובדתית זו, ואף לא מצאתי הערת-חז"ל בנדון. מכאן שאין "בשאלה זו כדי לפרוץ לגמרי את הסבריי", כלשון ר' יואל. קוטב דברי, ברוח חז"ל, הוא, שבפרק ט"ו אנו מתמודדים - בזירת התנ"ך וביכיובו של שאול - עם אתגר המלחמה בעמלק כצו אלוהי ("דתי" - כלשון ר' יואל, השולל דגש זה) על קשייו המוסריים ועל דרישת ההחלטיות ללא סייג וללא הצטדקויות והתחמקויות. שאול שפקפק מלכתחילה עקב "רגישותו ההומנית" (כלשון ר' יואל, השולל דגש זה) נסחף בחמלה סלקטיבית ונכשל ב"אומנות המלכיים". הדרישה משאול היא להכות כמידת יכולתו, וההיקף הכולל איננו עיקר מנקודת מבט זו.

ב. דוד לא נשלח מעולם ע"י נביא, ולא התעורר מעצמו, למחות זכר עמלק כמצווה אלוהית-לאומית. הכאתו אותם בפרק ל' היא במסגרת פשיטות הגדודים והמאבקים כנגדם, ואין זו ההתמודדות עם מצוות מחיית עמלק "מד"ר דר". במסכת בבא בתרא (כא, ע"ב) מוצאים אנו שדוד התרעם בדיעבד על יואב ש"הכרית כל זָכָר באדום" (ולא נקבות) והעניש את רבו של יואב ("איכא דאמרי קטליה ואיכא דאמרי לא קטליה") על שלא לימדו כהלכה, אך דוד עצמו לא נקט יזמה לתקן את המעוות.

לא צודק אפוא ר' יואל בקביעתו כי "את המצווה השלים דוד", לא במבט חז"לי ולא בפשוטו של מקרא. הסוגייה שהזכיר (בבא-בתרא, קכג, ע"ב) - רק מאששת את דברי ש"אין עָשׂו נופל אלא ביד זרעו של יוסף" וזהו הפשר המיסטי לאי התמודדותו של דוד (וכל המלכים בעקבותיו) עם הניסיון הקשה מבחינה צבאית ומוסרית של מחיית עמלק כמצוות ציבור ממלכתית.

ר' יואל כנראה אינו מבחין בין משמעות הכאת עמלק כמלחמת מצווה (שאול) לבין הכאתו במסגרת "עזרת ישראל מיד צר" (דוד ויואב), אך כבר למדנו ברמב"ם (הל' מלכים, ה', א): "ואיזו היא מלחמת מצווה? זו מלחמת ז' עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם".

ג. לענין "קנאותו האכזרית" של שאול - עיקר דברי הם שבפרשת עמלק מואשם שאול ברחמנות יתר ובהתלבטויות מוסריות, ללא כל מחלוקת במדרשים. הלכה הוא חד-משמעי: "אל תצדק הרבה" כי מהר מאוד ניתן להוכיח שהמוסרניות מזויפת ולוקה באינטרסנטיות (רק אגג ורק מיטב הצאן) ולפיכך "סופו להתאכזר על רחמנים" (פרשת נוב).

לא הבנתי איזו מחלוקת מדרשים מצא ר' יואל ביבמות (עח, ע"ב) ביחס לפרשנות הפסוק "אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים" (שמו"ב, כ"א, א): "וכי היכן מצינו בשאול שהמית את הגבעונים?". תשובת חז"ל היא ברמה המוסרית בבחינת "מעלה עליו הכתוב". והמבט החז"לי נוקב עד תהום: הריגת כהני נוב אינה "בית הדמים" (וכבר הערתי במאמרי כי שאול דימה שחובתו לנהוג בהם כך, כמורדים במלכות) ואילו האחריות המוסרית העקיפה, מניעת פרנסה מן הגבעונים, הוא-הוא העוון החמור שעליו נקרא "בית הדמים", ובגינו הומתו "שבעה אנשים מבניו". האין זו עדות ניצחת לדגש המוסרי ולקוטבי רחמנות-אכזריות שהם עיקרה של פרשה, ולא 'התפיסה המרחבית' והסיפור הנבואי הכוללי בדבר היקפן של מלחמות שאול.

טעה ר' יואל ביחסו לר"ש בן יהוצדק (בגמרא שם) דעה חלוקה באמרו "שפשטו ידיהם בגרים גרורים". אין כל זכר לכך שבא לפרש את הביטוי "בית הדמים", והמעין בגמי יראה שדברי ר' יוחנן "מוטב שתיעקר אות אחת מן התורה וכו'" האמורים כפתיחה לדברי ר"ש בן יהוצדק, אמורים במידה שווה שם במפורש גם כלפי המתת בנים בעוון אבותם בגין "מעלה עליו הכתוב כאילו הרגין". ומי שיפקפק בדברי אלו יואיל לעיין ברש"י (שם, עט, ע"א, ד"ה יתחלל שם שמים) "שיהיו האומות אומרים אין אומה זו ראויין לידבק בה שהרי פשטו ידיהם בגרים גרורים ליטול מזונותיהם".

ד. כל פסוקי ה'חמלה' שציטט ר' יואל כולם מתפרשים במובן 'לחוס', שעניינו קרוב לרחמים. ודאי שהמסר התנכ"י בפרשת שאול ועמלק ובפרקים נוספים הוא שהחמלה 'תפורה' לעתים לפי קירוב הדעת ומשמשת כסות להעדפה (כבשת הרש, החייאת מפיבשת ועוד). בפרט זה הסכים עמי ר' יואל ("הקמת נס הרחמים כדי לנפצו כחמלה מזוֹיֶפֶת"). לדעתי - בעקבות חז"ל - זהו המסר של הפרשה כולה, זהו חטאו של שאול, זהו הלך החינוכי של אי מילוי צו אלוהי הנוגד לכאורה את רגשותינו וזו הנימה האקטואלית של דבקות במשימת 'קעקוע ביצתן של עמלק' כסמל לשנאת ישראל התהומית (אנטישמיות?). ר' יואל ממאן בכל המסרים הללו ומעדיף את "העיון המדוקדק בסיפור הנבואי השלם" ולפיכך מטה את אשמת שאול לאפיק של הפסקת תנופת המלחמה בטרם הכרעה, בעטיו של השלל. מכאן טענתו, המוזרה בעיני, שפרי הרחמנות ניתן להישבון, ושיסוף אגג בדיעבד והשמדת הצאן הם תיקון בבחינת 'ניתק לעשה'. קשה לי להשיב על טענה זו כאשר מישורי ההתייחסות (הריאליסטי לדידו, והמוסרי-אמוני לדידי) אינם משיקים זה לזה כלל, וישפוט המעיין.

ה. בעניין היחס למדרשים: ר' יואל מאשימני על שעשיתי כביכול "כל חז"ל כאיש אחד באגדה ללא מחלוקת". היכן מצא שמץ מְנַהוּ בדברי? אדרבה, בכל שיעורי באגדה (ויעידו על כך תלמידים ותלמידות) אמון אנכי על הקביעה שההלכה והאגדה הן-הן תורה שבעל-פה באותה מידה, וכשם שמצינו מחלוקת וגוונים בהלכה, בדיוק כך - ויותר מזה - באגדה. ומכאן, כשם שבבית המדרש אמונים אנו על קבלת מרות ההלכה ואי-יכלת לדון בפשוטו של מקרא מתוך התנתקות מההלכה, כך גם באגדה; אין לעני"ד מקום לדיוני **בית המדרש** בפרשיות תנ"ך מבלי להתייחס ולהישען על האגדה, ולו יהי על 'מדרשים חלוקים'. רוב

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

ציוניו של ר' יואל בדבר היחס לאגדה מוכרים לי ואיני יודע מה עניינם לנדוננו (ראה גם מאמרי 'הרמב"ם ויחסו למדרשות', שמעתין 23, תשרי תש"ל, עמ' 48-59).
דברי ר' יואל כי "הפחד מן החידוש בפרשנות התורה ובהבנתה הוא מחלה עמוקה בנפשנו ממחלות הגלות" (ההדגשה שלי) מביאים אותי להסמיך כאן קטע מדברי הרב קוק שהוא בבחינת 'כלפי לייא'. דבריו רומזים שהזנחת האגדה היא-היא מסימני הגלות, וכי אנו קרואים לשוב אל האגדה עם התחדשותנו הלאומית במולדתנו (עקבי הצאן, עמ' קמד):

"משען לחם אלו הלכות, משען מים אלו אגדות" (חגיגה, יד) –
"ימים רבים נעזבה האגדה בצדה העליון מהמון העם, מאפס יכולת לזה... הרעב גדול בארץ, 'לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי ה'... ביום ההוא תתעלפנה הבתולת היפות והבחורים בצמא' (עמוס, ח', יא-יג). העילוף איננו בא מצד הרעב... משען מים חסר להם, להחיות את הרגש והדעה שהתעורר בקרבם לתחייה ממקור החיים. ודבר זה אי אפשר שיתמלא כי אם ע"י פתיחת מעיין האגדה בהרחבה גדולה ודווקא ע"י תלמידי חכמים..."

יואל בן-נון

תשובה לתשובה

הפיכת האגדה לדוגמה נגד רוב הגאונים והראשונים (ולזה כוונו ציוני המקורות בדברי הקודמים!) לא תעורר לעני"ד טל של תחייה אצל מעולפי הצמא. כוונתו של הרב קוק זצ"ל איננה להכתוב 'כך תחשוב, וכך אסור לחשוב ולפרש!', אלא להחיות את הרגש ואת הדעה בהרחבה גדולה – ודווקא על-ידי תלמידי חכמים.

מגדים ט (תשרי תש"ן)

94